

AMEA elmi fəaliyyətin yeni mərhələsində

I məqalə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ölkəmizin intellektual potensialının möhkəmlənməsinə çox dəyərli töhfələr vermişdir. Bu gün də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ölkəmizin ümumi inkişafında fəal rol oynayır.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

şafında fəal rol oynayır, alimlər öz elmi araşdırma-
malarını apararaq ölkəmizin gələcək inkişaf
dinamikasını sürətləndirirlər.

Mən çox istəyirəm ki, Azərbaycan alimləri
gələcəkdə də ölkəmizin hərtərəfli inkişafında da
fəal rol oynasınlar".

Gətirilən nümunələrdən və AMEA-nın fəaliyyətinin
tarixindən aydın olur ki, Azərbaycanda ciddi
ilm vardır!

Bununla yanaşı, elmlə bağlı məsələnin baş-
qa aktual tərəfi də mövcuddur. Biz əsas olaraq
onun üzərində dayanmaq istədik. Fikrimizi bir
neçə qısa və lakonik tezislər vasitəsilə ifadə et-
mək istədik.

Birincisi, Azərbaycanda yuxarıda vurğula-
dığımız kimi, elmlə məşğul olan çox sayda təşkilat
vardır. Bu, o deməkdir ki, söhbət ciddi və peşə-
kar səviyyədə elmdən gədirsə, hər bir elmi təşkilatın
məsuliyyətindən danışmaq lazımdır. Bunu nəzərə
almadan bir sıra KİV orqanlarında hər hansı elmi təşkilat
"Nə işlə məşğuldur?" sualını ünvanlayıb, dərhal da mənfi cavab verməyin adı
populizmdir. Yanaşma baxımından isə dilətilməlidir.
Həm də elmin yaradıcılıq sahəsi və onun sosial funksiyaya
malik sfera olması ilə bağlı müasir təsəvvürlərə malik
olmamaq deməkdir.

İkincisi, müasir mərhələdə elm bütün dünyada
dəyişikliyi, cəmiyyətə və dövlətə xidmətlə bağlı
araşdırılır. Elmi fəaliyyətlər həmin istiqamətdə
təşkil edilir və yeniləşdirilir. Əsas məqamlardan biri
onand ibarətdir ki, bu zaman konkret dövlətin elmi
əməsinə ciddi nəzərə alınır. Öz əməsinin inkar edib və ya
onun özəlliklərini nəzərə almada "yeniləşmək həvəsi" nə
düşünür, ümumiyyətlə, qısa müddətdə özləri "düşürlər".

Üçüncüsü, elm həmişə kollektiv fəaliyyətdir.
Həm yaradıcılıq üsulu baxımından, həm də elmi fəaliyyətin
təşkili aspektindən bələdir. Ölkə miqyasında təşkilatı
səviyyədə götürüldükdə, o deməkdir ki, Azərbaycanda
elmlə məşğul olan bütün təşkilatların koordinasiyalı
fəaliyyəti sayəsində elmdə köklü və ciddi yenilik etmək
mümkündür. Onda sual bələdir: Azərbaycanda AMEA-nın
başqa hansı elmi təşkilat ölkə miqyasında bu məsələni
aktuallaşdırıb və konkret hansı addımları atıb? Mən bu
suala, təəssüf ki, müsbət cavab verə bilmərəm!

Bu üç tezin işığında Azərbaycanda elm sahəsində
mövcud vəziyyəti və onun perspektivli inkişaf
istiqamətlərini təhlil edə bilərik.

Elmin transformasiyası

Əlbəttə, indi "transformasiya" termini dəbdədir.
Onu rast gələn hər bir sosial, mədəni, mənəvi, iqtisadi,
etxlaqi, idarəetmə, ekoloji və s. proseslərə aid edirlər.
Lakin onu da bilmək gərəkdir ki, "transformasiya" isə
ciddi surətdə hər hansı sahəyə aid edəndə, konkret
məzmununu da verməli. Yeni danışıq sfera üçün "transformasiya"
anlamı məzmunu, reallaşma mexanizmi və məqsədi
nədir? Suallına mütləq izah lazımdır. O cümlədən, bir
alim elmin transformasiyasından danışsasa, mütləq
de, neyi nəzərdə tutduğunu izah etsin. Əks halda, bu
nəticəverici olmayan, boş ifadəyə çevrilir.

Müasir anlamda elmin transformasiyası: an-
layış beş aspekti özündə birləşdirir. Birinci aspekt
elmi yaradıcılıq yeni səviyyəyə yüksəldilməsidir.
Bunun da öz növbəsində iki daxili aspekti vardır -
nəzəri və praktiki-təbii. Nəzəri olaraq elmi yaradıcılıq
transformasiyası (fərd edək ki, burada "transformasiya" dedikdə elmi
yaradıcılıqda keyfiyyətə yeni səviyyəyə keçidin
nəzərdə tutulduğuna qəbul edirik, yeni bu təzislə
bağlı ümumi konsensusa nail olunmuşdur) alınan
nəticələrən çevik surətdə praktiki-təbii reallaşması
ilə uyğunluq təşkil edir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, sovet sistemində
daxil olan ölkələrdə praktiki-təbii aspekt zəif inkişaf
etmişdir. Hətta bu aspektdə güclü elmi po-

tensiala malik olan Rusiya Tanzaniyadan belə geridə qalır! Deməli, ciddi olaraq elmi yaradıcılıq
nəzəri ilə praktiki aspektlərinin uyğunluğuna nail
olmaq istəyirik, buna təcrübə gərəkdir. Təcrübə də
nəzəri modelin və ya konsepsiyaların hazırlanmasından
sonra onun praktiki tətbiqini həyata keçirməyi tələb edir.
Yeni burada istənilən dövlət üçün sınaq, səhvlər və onların
üzərində işləmək təcrübəsinin toplanması mütləqdir.
Deməli, birinci aspekt özlüyündə mürəkkəb, sistemli
və ierarxik struktur-funksional özəlliyə malik
prosesdir.

Elmi transformasiyanın ikinci aspekti təşkilatın
struktur-funksional olaraq yeniləşməsi ilə bağlıdır.
Bu da öz növbəsində yeni struktur vəhdələrinin
yaradılmasını və funksional kontekstdə onların
təkmilləşməsinə tələb edir.

Elmi transformasiyanın üçüncü aspekti bu fəaliyyətin
müasir tələblərə uyğun təşkilini nəzərdə tutur.
Bu proses mürəkkəb struktur-funksional mahiyyətə
malikdir. Konkret olaraq, böyük elmi təşkilat üçün
söhbət elmi tədqiqat institutları çərçivəsində yaradıcılıq
və elmi fəaliyyət proseslərinin harmoniya şəklində
yeniləşməsindən, institutlararası əlaqələrin təşkilinin
beynəlxalq təcrübə əsasında yenidən təşkilindən, təşkilatda,
ümumiyyətlə, elmi idarəetməni yeniləşdirməkdən,
dünyanın müxtəlif elmi mərkəzləri ilə əlaqələrin
fərqli səviyyədə yüksəldilməsindən və alınan
biliklərin praktikiyə çevik tətbiqi mexanizmlərinin
formallaşdırılmaqdan gedir. Bu da elmi təşkilatın
düşünülüş, əhatəli, sistemli və perspektivli fəaliyyət
kursunu hazırlamasa deməkdir. Rəziləşmək ki, məsələnin
bu tərəfi də fəaliyyət birliyi və zaman tələb edir.

Elmi transformasiyanın dördüncü aspekti təşkilat
olaraq daxil fəaliyyətə müasir aparıcı elmi təşkilatların
fəaliyyət elementlərinin tətbiqini tələb edir. Məsələn,
elektron kommunikasiya üsullarından geniş istifadə
(nümünə - "elektron akademiya" yaradılması),
biləlin saxlanması və kommunikasiyanın elektron
üsullarından geniş istifadə (məsələn, "elektron -
kitabxana" yaradılması), gənc alimlərin bu proseslərə
geniş cəlb edilməsi (məsələn, "Gənc akademiya" yaradıl-
ması) və s.

Elmi transformasiyanın beşinci aspekti beynəlxalq
elmi əməkdaşlığı müasir tələblər çərçivəsində
inkişaf etdirməyi ehtiva edir. Bura dünyanın yüksək
reytingli jurnallarına çıxış, Azərbaycan alimlərinin
dərclənən məqalələrinin müxtəlif beynəlxalq elmi
bazarlara yerləşdirilməsi, alimlərin müxtəlif elmi
proqramların həyata keçirilməsində iştirakının
təşkili ilə yanaşı, tanınmış elm adamları ilə təcrübə
mübadiləsinin təşkili, xarici elmi qurumlarla
əməkdaşlığın inkişafı da daxildir.

Bələlikə, elmin transformasiyası kompleks xarakterli
mürəkkəb və mərhələli prosesdir. Onu həyata
keçirmək elmi təşkilatların dərin əsaslandırılması,
konkret məqsədi müəyyənləşməsi və məzmunu ilə
fəaliyyətə uyğunluq təşkil edən yeniləşmə kursunu
hazırlamaq tələb olunur. Bəs Azərbaycanda
sözə deyil, əməldə bu istiqamətdə hansı elmi
təşkilat davamlı fəaliyyət mərhələsinə keçid
etmişdir? Hələlik yalnız Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyası!

Strateji məqsəd

Bəli, AMEA geridönməz formada yeniləşmə
prosesini artıq 2 ildir ki, aparır. Burada iki əlamət
özünü göstərir. Birincisi, AMEA-ya daxil olan elmi
tədqiqat institutları, idarəetmə vahidləri və texniki
personal bu prosesi həm aktiv dəstəkləyir, həm də
aktiv fəaliyyət göstərir. İkincisi, təəssüf ki, digər
elmi təşkilatlar AMEA-da gedən bu prosese adekvat
reaksiya vermir. Yeni nə prosesin müayinəsinə
varmaq istəyirlər, nə də təcrübə mübadiləsinə
can atırlar. Buna baxmayaraq, AMEA həərhləri
yeniləşmə prosesini inamla davam etdirir.

Təşkilatın həərhləri yeniləşmənin strateji məqsədini
dəqiq müəyyən etmişdir. AMEA prezidenti
onun lakonik surətdə belə ifadə etmişdir: "Dövlətə
sadiqlik ənənələrinin yaradıcı şəklində davam və
inkişaf etdirməklə bərabər Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti İlham Əliyevin müdum etdiyi ölkənin
strategiyası ilə bəzələndirən müəyyən olunmuş
prioritetlər əsasında AMEA-nı yeniləşdirmək!"

Bu strateji məqsədin çatdırılma AMEA-nın elmi
yeniləşmə prosesinin hər bir aspekti dəqiq işlənmişdir
və 2022-ci ilin oktyabr ayından ardıcıl olaraq
emeli fəaliyyətdə onlar həyata keçirilir. Bura
yuxarıda elmin transformasiyasının vurğuladığımız
bütün aspektləri üzvi surətdə daxildir. Konkret
faktlarla bu tezin əsaslı olduğunu sübut edə bilərik.

Füzuli QURBANOV
fəlsəfə elmləri doktoru

Elm Azərbaycan üçün ən aktual mövzular-
dan biridir. Cəmiyyətin müxtəlif kesimlərinin bu
mövzuda fikir bildirməsi çox lazımdır. Elm elə
bir sahədir ki, onun haqqında peşəkar səviyyədə
və konstruktiv aspektdə fikir söyləməyin əhəmiyyəti
böyükdür. Çünki XXI əsr cəmiyyəti üçün elmi
fəaliyyətin təşkili, elmi yaradıcılığın nəticələri
və onların praktiki tətbiqi strateji mahiyyət daşı-
yır.

Çox yaxşıdır ki, Azərbaycan cəmiyyətində
son illər elm və təhsilə cəmiyyət həssaslığı ya-
naşır. Əslində, indiki mərhələdə elmlə təhsil bir-
birindən ayırmaq müasir tələblərə uyğun gəlmir.
Elmi yaradıcılığın təməli təhsilə qoyulur. Artıq
dünyanın elmi sahəsində aparıcı mövqə tutan
dövlətlər məsələnin məhz bu tərəfinə daha çox
diqqət yetirirlər.

Nümunə üçün göstərə bilərik ki, ABŞ, Avro-
pa, Latın Amerikası, Uzaq Şərq ölkələrində hətta
aşağı məktəblərdə fənlərə əsasən yaradıcılıq qabiliyyətin
xüsusi proqramlar vasitəsilə artırmaq və inkişaf
etdirməyin yollarını axtarırlar. Bu istiqamətdə
aparılan tədqiqatlar göstərir ki, təhsil pilləsində
fənlərə əsasən sferada yaradıcı gəncləri yetişdirmək
mümkündür və bunun üçün xüsusi tədris
proqramları hazırlamaq olar. Və bu zaman, məsələn,
Uzaq Şərqi təcrübəsi ilə Qərbin təcrübəsi bəzi
fərqlərə bəzə. Konkret olaraq, Sinqapurda, Malayziya
və Vyetnamda aparılan araşdırmalara görə, bu
dövlətlərin pedaqoqlarının fənlərə əsasən yaradıcılıq
haqqında anlayışları ABŞ, Avropa və Latın Amerikasında
fərqlənir. Deməli, hər ölkənin təhsil sistemi
özünəməxsus proqramlar hazırlamalıdır.

Bu və buna bənzər gerçəkliklər eyni zamanda,
dövlətin elmi müəssisələrinin fəaliyyətində
keyfiyyət dəyişikliklərinin edilməsi zərurətini
meydana çıxır. Məlumdur ki, Azərbaycanda,
müxtəlif nəzəriyyələrin tərkibində 134 elmi-tədqiqat
institut fəaliyyət göstərir. Ölkənin ali elmi təşkilatı
olan AMEA indiki formada humanitar və ictimai
elmləri, habelə sosiologiya sahələrini əhatə edir.
AMEA-nın tərkibində iki regional elmi bölmə və
iki elmi mərkəz fəaliyyət göstərir. Bundan başqa,
əgər AMEA-nın tərkibində 11 elmi tədqiqat
institutı varsa, Elm və Təhsil Nazirliyi sisteminin
27 elmi tədqiqat institutu fəaliyyətdədir.

Təbii ki, AMEA elmi sahəsində həmişə aparıcı
rol oynamışdır və indi də bu davam etməlidir.
Fikrimizi təsdiq edən bir neçə nümunə göstərə
bilerik.

1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan
Bədiyə Gələndə ilk görüş yeri kimi AMEA-nı
seçdi və Azərbaycan alimləri ilə səmimi müzakirələr
apardı. Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyevin
bu addımının səbəbini AMEA-nın 60 illik
yubiley tədbirlərində belə izah etmişdir: "O
görüş rəmzi xarakter daşıyırdı. Çünki Azərbaycan
alimləri, ziyalıları ölkəmizin, cəmiyyətimizin
elitisidir. Onların dünyagörüşü, hərəkətləri, fəaliyyəti
Azərbaycanın inkişaf dinamikasını, inkişaf
perspektivlərini keyfi dərəcədə müəyyən edir".

Bu fikirlərdə çox mənalı əksini tapmışdır. Birincisi,
Azərbaycanda elmin ciddi əməsinə vardır. İkincisi,
Ulu öndər AMEA-nın elmi fəaliyyəti ilə cəmiyyətin
elitisinin formalaşmasında aparıcı rol oynadığını inanır
və güvənir. Üçüncüsü, Prezident İlham Əliyev
AMEA-nın "Azərbaycanın inkişaf dinamikasını,
inkişaf perspektivlərini keyfi dərəcədə müəyyən
etdiyinə" etdiyinə əmindir.

Nümunə kimi gətirilən tezislərin fəonunda Ulu
öndərin aşağıdakı fikri də çox əhəmiyyətlidir:
"Hansı iqtisadiyyat olursa-olsun elm inkişaf etməlidir,
ötən dövrdə Elmlər Akademiyasının çərçivəsində
Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir".

Ulu öndərin bu möqəyini Prezident İlham Əliyev
AMEA-nın 70 illik yubileyinə həsr edilmiş ümumi
yığıncaqda belə demişdir: "Bu 70 ildə akademiya
böyük və uğurlu yol keçmişdir. Azərbaycan Milli
Elmlər Akademiyası ölkəmizin intellektual potensialının
möhkəmlənməsinə çox dəyərli töhfələr vermişdir.
Kadr hazırlığı işinə də dəyərli töhfələr vermişdir.
Bu gün də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
ölkəmizin ümumi inki-